

УДК 008:7]:17.035.3]:316.347(=1:477.42)-054.57

DOI <https://doi.org/10.32782/facs-2025-5-54>**Володимир СІНЕЛЬНИКОВ**

здобувач вищої освіти ОС «доктор філософії», спеціальність 034 «Культурологія», Київський національний університет культури і мистецтв, вул. Є. Коновальця, 36, м. Київ, Україна, 01133

ORCID: 0009-0004-6616-4507

Бібліографічний опис статті: Сінельников, В. (2025). Національні громади Житомирського Полісся: історико-культурологічний огляд міжетнічної взаємодії в контексті екосистемного підходу. *Fine Art and Culture Studies*, 5, 432–440, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2025-5-54>

НАЦІОНАЛЬНІ ГРОМАДИ ЖИТОМИРСЬКОГО ПОЛІССЯ: ІСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ОГЛЯД МІЖЕТНІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В КОНТЕКСТІ ЕКОСИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

Метою статті є здійснення історико-культурологічного огляду міжетнічних взаємодій національних громад Житомирщини у світлі екосистемного підходу, який дозволяє осмислити культуру як динамічну систему взаємозалежних елементів.

Результати дослідження: у статті розглядається багатокультурне середовище Житомирського Полісся крізь призму екосистемного підходу щодо аналізу традиційної культури. Особливу увагу приділено формам міжетнічної взаємодії на прикладі титульного етносу – українців та етнічних громад білорусів, поляків, чехів, ромів, євреїв, німців.

Наукова новизна дослідження полягає у здійсненні комплексного історико-культурологічного аналізу міжетнічної взаємодії на Житомирському Поліссі крізь призму екосистемного підходу, що дозволяє розглядати національні громади як взаємопов'язані елементи єдиного культурного простору. У роботі вперше систематизовано прояви етнокультурної взаємодії (мовної, музичної, обрядової, побутової) у контексті збереження регіональної ідентичності та культурної сталості поліського середовища. Автор пропонує інтерпретувати окреслені процеси як елементи сталого культурного співіснування та взаємозбагачення в межах поліетнічної екосистеми.

Висновки: Житомирське Полісся є унікальним регіоном, де національні громади не лише співіснували, а творили спільну багатоголосу, гнучку й життєздатну полікультурну екосистему. Міжетнічна взаємодія була не винятком, а природним станом регіональної культури, у якому зберігались водночас і розмаїття, і взаємна повага. Міжетнічна взаємодія національних громад Житомирського Полісся є прикладом того, як культура може існувати як взаємозалежна й пластична екосистема. Збереження цієї екосистеми – завдання сучасної гуманітарної політики, освіти й культури, де важливо бачити традицію не як музей, а як живий організм, що потребує підтримки, слухання й оновлення.

Ключові слова: Житомирське Полісся, екосистема традиційної культури, міжетнічна взаємодія, національні громади, традиція, культурна пам'ять, полілог культур.

Volodymyr SINELNIKOV

PhD Student, speciality 034 "Cultural Studies", Kyiv National University of Culture and Arts, 36 Yevhen Konovaltsya St, Kyiv, Ukraine, 01133

ORCID: 0009-0004-6616-4507

To cite this article: Sinelnikov, V. (2025). Natsionalni hromady Zhytomyrskoho Polissia: istoryko-kulturolohichniy ohliad mizhetnichnoi vzaiemodii v konteksti ekosystemnoho pidkhodu [National communities of Zhytomyr Polissia: a historical and culturological review of interethnic interaction in the context of the ecosystem approach]. *Fine Art and Culture Studies*, 5, 432–440, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2025-5-54>

NATIONAL COMMUNITIES OF ZHYTOMYR POLISSIA: A HISTORICAL AND CULTUROLOGICAL REVIEW OF INTERETHNIC INTERACTION IN THE CONTEXT OF THE ECOSYSTEM APPROACH

The purpose of the article is to conduct a historical and cultural review of interethnic interactions of national communities of the Zhytomyr region in the light of an ecosystem approach, which allows us to understand culture as a dynamic system of interdependent elements.

Research results: this article examines the multicultural environment of Zhytomyr Polissia through the lens of an ecosystem approach to the analysis of traditional culture. Particular attention is paid to the forms of interethnic interaction, exemplified by the titular ethnoses—Ukrainians—and the ethnic communities of Belarusians, Poles, Czechs, Roma, Jews, and Germans.

The scientific novelty of the study lies in the implementation of a comprehensive historical and cultural analysis of interethnic interaction in Zhytomyr Polissya through the prism of an ecosystem approach, which allows us to consider national communities as interconnected elements of a single cultural space. The work systematizes for the first time the manifestations of ethnocultural interaction (linguistic, musical, ritual, everyday) in the context of preserving regional identity and cultural sustainability of the Polissya environment. The author proposes interpreting these processes as elements of sustainable cultural coexistence and mutual enrichment within a multiethnic ecosystem.

Conclusions. Zhytomyr Polissia is a unique region where national communities not only coexisted but also created a shared, polyphonic, flexible, and resilient multicultural ecosystem. Interethnic interaction was not an exception but rather a natural state of the regional culture, in which both diversity and mutual respect were maintained. The interethnic interaction among the national communities of Zhytomyr Polissia serves as an example of how culture can function as an interdependent and adaptive ecosystem. Preserving this ecosystem is a task for contemporary humanitarian policy, education, and cultural development, where it is important to perceive tradition not as a museum piece, but as a living organism that requires support, attentive listening, and renewal.

Key words: Zhytomyr Polissia, ecosystem of traditional culture, interethnic interaction, national communities, tradition, cultural memory, polylogue of cultures.

Актуальність проблеми. Житомирське Полісся є одним із найбільш етнокультурно строкатих регіонів України. Впродовж століть тут формувалась унікальна культурна екосистема, до якої органічно входили українці, білоруси, поляки, євреї, роми, чехи, німці та інші етнічні громади, формуючи культурну мозаїку, яка функціонувала не ізольовано, а в стані стійкої взаємодії. Їхнє співіснування виходить за межі формальної толерантності, перетворюючись на глибоку взаємодію в побуті, мові, пісенності, обрядовості. Окреслена у назві статті тематика поєднує історичну перспективу з сучасним культурологічним аналізом на основі **екосистемного підходу**, що дозволяє осмислити ці взаємодії та міжкультурну комунікацію не як фрагментарні епізоди, а як частину живої, взаємозалежної етнокультурної системи, в якій кожна громада є елементом спільного балансу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для здійснення історико-культурологічного огляду міжетнічної взаємодії національних громад Житомирського Полісся в контексті екосистемного підходу нами були використані дослідницькі праці щодо традиційно-побутової культури та динаміки розвитку національних спільнот в Україні (Borysenko, 2019; Hutsalo, 2009; Liashenko, 2020), а також праці щодо питань міжетнічної комунікації – і як її наслідок – міжетнічних взаємин національних спільнот Житомирського Полісся. Тематика цих розвідок демонструє усе різноманіття традиційної культури національних спільнот

регіону: зокрема, Д. Морару (Moraru, 2014) описує міжетнічні зв'язки громади волинських чехів з українцями; О. Рудницька (Rudnytska, 2019) розглядає соціокультурну інтеграцію ромів в українську культуру XXI століття; у центрі уваги О. Семенової (Semenova, 2019) та О. Васянович (Vasianovych, 2020) знаходяться діалектологічні дослідження україно-білоруського Полісся. Назвемо також розвідки щодо мовної асиміляції поляків Житомирщини (Bovsunovska, 2019), життя кількох поколінь німецьких колоністів – мешканців сіл Коростишівського району (Тупук, 2017) та традиційної культури росіян-старовірів Бердичівського району (Sinelnikov, 2011). Інформативними щодо традиційної культури та міжетнічної взаємодії національних спільнот Житомирщини в XX – XXI столітті є праці Т. Безверхої (Bezverkha, 2016), Т. Рафальської (Rafalska, 2018), С. Бойко (Boiko, 2016), Л. Динікової (Dynykova, 2023) та інших дослідників.

Не зважаючи на різнобічне представлення тематики міжетнічних комунікацій і взаємодії у сучасному культурологічному дискурсі, констатуємо, що в регіональному аспекті Житомирського Полісся питання історико-культурологічного огляду міжетнічної взаємодії національних громад в контексті екосистемного підходу є недостатньо розкритим та потребує посиленої дослідницької уваги.

Мета статті – здійснення історико-культурологічного огляду міжетнічних взаємодій національних громад Житомирщини у світлі екосистемного підходу, який дозволяє осмислити

культуру як динамічну систему взаємозалежних елементів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Житомирське Полісся – один із найбільш етнокультурно різноманітних регіонів України, де впродовж століть мирно співіснували представники різних національностей. Цей простір формувався як екосистема традиційної культури, де всі етнічні спільноти взаємодіяли, обмінювалися звичаями, мовою, обрядами, зберігаючи при цьому власну ідентичність. Життя за природним календарем, сезонними святами, обрядами супроводжувало весь життєвий цикл етнічних громад Житомирського Полісся.

В контексті екосистемного підходу ключовими характеристиками екосистеми традиційної культури національних спільнот Житомирщини визначимо наступні: міжетнічні стосунки та побутова сфера (традиційне житло та екологічні будівельні матеріали (глина, дерево), конструкція печі, знаряддя праці, ремесла (ткацтво, плетіння, деревообробка), народне декоративно-прикладне мистецтво, трансляція народних знань у родинному середовищі; сусідство, культурний взаємообмін в середовищі побутової комунікації (багатомовні ярмарки, різномовні весілля) та ін.); фольклор та усна народна творчість (спільне виконання обрядових пісень, легенд, замовлянь; взаємовпливи білоруської, української, польської, єврейської, ромської традицій; циклічність календарної та родинної обрядовості та ін.); поліфонія релігій і вірувань (православ'я, католицизм, протестантство, старообрядництво, елементи язичництва).

Говорячи про історичну динаміку етнічного складу Житомирського Полісся, відзначимо, що до XIX ст. тут відбувалося формування українсько-білоруського ядра, яке характеризувалося спільним проживанням українських і білоруських селянських громад, близьких за мовою, вірою (православ'я), побутом; спільними традиціями: весілля, жниварські пісні, обряди на Купала. Основу цього «ядра» – «переважну більшість населення» – становили, як і по всій Правобережній Україні, «українці (з понад семи мільйонів мешканців регіону їх було 87,82%)» (Polishchuk, 2012, p. 119). Українці, як автохтонне населення, були і є основними носіями традиційної культури Полісся (пісенність, обрядовість, житловий уклад). Їхня культура стала базовою матрицею, до якої

адаптувались інші етнічні громади, зберігаючи при цьому свої особливості.

За свідченням дослідників, переважна більшість українців Житомирського Полісся «проживала у сільській місцевості і займалася сільським господарством... вони були найменш урбанізованим етносом у регіоні... такий стан пояснюється тим, що українство тотально домінувало в сільській місцевості, де етнос... був інтегрованим у природне середовище, мав відповідні сільськогосподарські уміння, навички, традиції» (Polishchuk, 2012, p. 126). Білоруси проживали переважно у північних районах (Овруцький, Лугинський). Їхні говірки (діалектні особливості мови), пісенна традиція та звичаї були майже ідентичними до українських (поліських), але з відмінностями в інтонації, релігії, архаїчності. Взаємодія проявлялася в обрядовості, міжетнічних шлюбах, а також через взаємну участь у святах.

Вже в цей період (на межі XVIII–XIX століть) формуються так звані «пограничні» фольклорні зони (або фольклорні етноконтактні зони, порубіжжя «як складний мультидисциплінарний феномен») (Semenova, 2019, p. 25) з їх особливостями етнічного культуротворення, де складно відрізнити «українське» від «білоруського»: власне «соціокультурне пограниччя розглядається крізь призму взаємодії людей, традицій, історичних, культурних, соціальних, мовних зв'язків та взаємовідносин» (Semenova, 2019, p. 25).

Кінець XVIII–XIX століття – період колонізації та формування етнокультурного розмаїття Житомирського Полісся. Цей період оформлення екосистеми традиційної культури регіону характеризується приходом чеських і німецьких колоністів (особливо в Любарському, Новоград-Волинському районах), відповідно – привнесенням протестантської культури, нових музичних форм, архітектури, системи господарювання. Як зазначає Ю. Поліщук, «етнічний склад населення Правобережної України значно урізноманітнівся після початку німецької та чеської колонізації краю», причому «приїжджі здебільшого селилися у сільській місцевості» (Polishchuk, 2021, pp. 123, 125).

Чехи були сильно розвиненою громадою із власною мовою, побутом, протестантською етикою. Переселення чехів на Житомирщину розпочалося в середині XIX століття, коли на

хвилі соціально-економічних змін у Австро-Угорщині та за підтримки російської імперії багато родин з Моравії та Богемії прибули до регіону в пошуках землі. Осіли вони переважно в районах Любарського, Новоград-Волинського, Бердичівського повітів, заснувавши компактні колонії з високим рівнем самоврядності: «Тоді в безпосередні господарські та культурні контакти вступили десятки тисяч українців та чехів, і ці контакти тривали протягом життя кількох поколінь» (Moragu, 2014, p. 85). У середині ХХ століття чеська громада була однією з найбільших за чисельністю серед іноземних у регіоні. Чехи зберігали мову, віросповідання (переважно протестантське), господарську модель, освітню культуру, але при цьому активно співпрацювали з іншими громадами.

Чехи були відомі як толерантна, відкрито співпрацююча громада, вони впродовж десятиліть стали учасниками культурного обміну в Поліссі. Їх внесок у культурну екосистему регіону можна окреслити в таких сферах, як: господарство (технології обробки землі, впровадження колективної праці, впорядкованість садиб); побутовій сфері (простота, функціональність, естетика ремесел (гончарство, столярство, плетіння)); освіті (чехи першими засновували двомовні школи, де викладалися і місцеві, й європейські дисципліни); музиці (хоровий спів, багатоголосся, введення чеських народних мелодій); кухні (рецепти печива, запіканок, картопляних страв, пива домашнього виробництва). У межах екосистемного підходу чеська громада інтегрувалася без асиміляції; привнесла ресурс інновацій у межах традиції; посилила елементи соціальної злагоди, праці, родинності, музичного багатоголосся. Вони внесли в екосистему культури регіону традицію спільної праці, багатоголосих пісень, чеських майстерень. Чехи на Житомирщині стали прикладом мирного співжиття з культурним обміном без втрати ідентичності – і це важлива модель для сучасної мультикультурної України.

Німецька громада на Житомирщині бере свій початок з кінця ХVІІІ – початку ХІХ століття, коли колоністи з Пруссії, Баварії, Вюртембергу прибували в межі російської імперії за маніфестами Катерини ІІ-ої. Вони осідали здебільшого на родючих землях Західного Полісся та Поділля – зокрема, у Бердичівському, Житомирському, Новоград-Волинському, Любарському

повітах. Згодом тут виникли компактні німецькі колонії зі своєю внутрішньою культурною організацією. Німці принесли з собою такі особливості традиційної культури, як: протестантську та лютеранську традицію – простоту обряду, цінність праці, спільні читання Писання; архітектурний уклад колонії: упорядкованість, геометричні плани сіл, типові фахверкові будинки; кухню: смаження на жирі, квашені продукти, чорний хліб, ковбаси, страви з бобових. Також мову та пісні: співи німецькою мовою – часто хорові, релігійного характеру (гімни, псалми); та освітню культуру: школи, у яких навчання велося німецькою, з дисципліною та ручною працею.

У межах екосистемного підходу німецька громада виступала не чужим тілом, а одним із функціональних органів культурного організму Житомирщини. Німці в регіоні зміцнювали локальні моделі господарювання; збагачували музичну й пісенну традицію; ускладнювали образ «традиційного» села як виключно українського, адже, як засвідчують дослідники, в німецьких колоніях «основним заняттям жителів було землеробство, ...які обробляли поля за трипільною системою рільництва» (Tunyk, 2017, p. 70). Попри релігійну та мовну відмінність, німці активно взаємодіяли з українцями, поляками та чехами: у господарській та ремісничій діяльності (спільна робота на полі, обмін техніками обробки землі, вплив німецької майстерності – меблярство, пекарство – на українські села), у кухні (в селах з'являються рецепти так зв. «німецького хліба», пива, м'ясних страв – ковбасок та ін.), у побутовій культурі (поширення німецької етики праці, ощадливості, порядку у побуті), а також у музиці (місцеві українські гурти запозичували точність та чіткість хорового співу).

У окреслений період активно формується єврейська громада Житомирщини – переважно у містах і містечках (Бердичів, Овруч, Олевськ, Житомир): «на початку ХІХ ст. кількість єврейського населення... в Бердичеві – 89%» (Polishchuk, 2012, p. 122), це «землероби, фабриканти і ремісники, купці..., корчмарі, дрібні торговці, власники постійних дворів, міщани», а також «євреї... досить активно займалися орендаторством, посередництвом між виробниками сільськогосподарської продукції та її споживачами, лихварством, шинкарством...»

(Polishchuk, 2012, pp. 129, 130); що обумовлює розвиток у регіоні клезмерської (переважно міської) музики, поширення пісень на їдиш і власне окремої мовної традиції – їдиш та шабатної обрядовості.

Збільшується також польська присутність – землевласницька й селянська: за ствердженням Ю. Поліщука, «важливими критеріями визначення кількості поляків» загалом на Правобережній Україні і, зокрема, у досліджуваному нами регіоні, «можуть бути римо-католицьке віросповідання і... приналежність до шляхетського стану», адже «більшість польського населення краю належала до шляхетського або міщанського стану» різного майнового статусу (Polishchuk, 2012, pp. 120, 127). Збільшення польської присутності призводить до поширення латинської обрядовості, поляками була сформована своя духовно-культурна мережа (католицькі храми, школи), що засвідчує активне побутування у регіоні традиційних римо-католицьких колядок і духовних пісень, які, як і в давнину, виконують у зимовий період окремі польські або мішані польсько-українські сільські колядницькі гурти. Взаємодія проявлялась у спільних з українцями обрядах, релігійному співіснуванні, ремісничій співпраці, взаємодії та ін.

Окрім перелічених національних спільнот, що активно розвиваються не території Житомирського Полісся протягом XIX ст., слід також назвати ромів – циган-кочовиків (в Україні «найбільшого поширення набули три групи ромського населення, серед яких: серви, або українська рома, руська рома та ловарі» (Rudnytska, 2019, с. 31), – мобільну громаду, яка часто інтегрувалася в екосистему традиційної культури окресленого регіону через музику, обрядові та побутові послуги (танцюристи, музиканти, ковалі, віщуни та ворожки, торговці, коноводи та селекціонери коней). Роми жили переважно мобільними таборами або осіло в селах. Їхні пісні й ритміка вплинули на українську весільну й ярмаркову музику. Співіснування ромів з іншими етносами регіону часто відбувалося через практичну взаємодію (торгівля, послуги, шлюбні зв'язки). «Це найбільш асимільована група. Представники сервів, як правило, займаються тими ж видами діяльності, що й українці, визначальними є лише екзотична зовнішність та культурна спадщина.

Вони більш адаптовані до культури навколишнього етносу в порівнянні з іншими групами» (Rudnytska, 2019, р. 31).

XX століття для екосистеми традиційної культури національних спільнот Житомирського Полісся характеризується процесами трансформації, війни, активної асиміляції. Голокост і втрата єврейської громади, яка була майже повністю знищена; до цього – дискримінація освітньої традиції євреїв, – призвели до знищення клезмерської традиції, проте спогади про неї збереглися в «музичній пам'яті» – міських піснях, легендах, архітектурі. Імперська політика ліквідації польського шкільництва та його заміна на російську систему освіти, русифікація освітнього процесу у німецьких і чеських школах, а також політика «радянської» культури мала наслідком маргіналізацію етнічних елементів, – відбувається заміна свят, уніфікація шкільної освіти та фольклорної системи регіону.

У 1930–1940-х роках під тиском сталінських репресій німецькі колонії було розформовано, частину мешканців німецьких поселень було депортовано до Казахстану та Сибіру. Загалом репресії розпочалися значно раніше: «Під час Першої світової війни 1914–1918 рр. німецьке населення... почали висилати на схід» (Тупук, 2017, р. 71). Колективізація, переселення, знищення церков і шкіл, – усе це спричинило деградацію німецького культурного шару в регіоні. Проте в культурній пам'яті поліських сіл і досі зберігаються згадки про «німців-сусідів» у переказах старожилів; у рецептах, які «прийшли від Фріцевої жінки»; у залишках кладовищ і фундаментів шкіл; у специфічному акценті деяких прізвищ і топонімах (наприклад, «німецький сад»).

Як єврейську та німецьку громади, чеську присутність в регіоні не оминули втрати: у 1940–1950-х рр. частина чеського населення була депортована або репатрійована до тодішньої Чехословаччини. Окрім цього у тривожні 80-ті роки XX ст., «у зв'язку з чорнобильським лихом багато жителів двох компактних чесько-волинських поселень – Малинівки і Малої Зубівщини, що на півночі Житомирщини... вирішили повернутися на батьківщину предків, до Чеської Республіки» (Moragu, 2014, р. 85). Сьогодні маємо говорити про збереження культурного сліду чеської громади у топоніміці

(збереглися назви сіл, «чеські хутора», прізвища); в архітектурі ще зустрічаються типові чеські подвір'я, білі хати з квітами й черепицею; а також в місцевій культурі: пісні, кухня, свята, ідеї спільнотної етики (загальна хата, спільне поле, школа для всіх).

Польську громаду, яка здавна була однією з ключових етноконфесійних спільнот Правобережної України, зокрема Житомирщини, також не оминула радянська політика репресій. У 1920-ті роки стають помітними перші обмеження: відбувається ліквідація польських шкіл, католицьких парафій, закриття костелів, знищення бібліотек, утиски щодо землевласників; створюються «показові» польські колгоспи із метою контролю та русифікації; заборонено пісні польською мовою, розпущено хори. Апогей репресій припадає на 1930-ті роки. Репресії проти поляків у цей період мають системний і масовий характер. Офіційно це оформлено як «Польська операція НКВС» – одна з найбільших етноспрямованих чисток доби Великого терору, її жертвами стали понад 100 тисяч поляків по всьому СРСР, з них – тисячі на Житомирщині. У Житомирській області діяли польові «трійки», що засуджували людей за формальними звинуваченнями: «шпигунство на користь Польщі», «належність до польських організацій», «клерикалізм». Цілі села втрачали чоловіків – носіїв культури: учителів, ксьондзів, музикантів, ремісників. Поляки починають приховувати свою мову, переходять на російську або українську. У 1940-ві роки відбувається нова хвиля депортацій: до Сибіру після приєднання Західної України до СРСР, а у 1944–1946 рр. відбувається «репатріація» частини польських родин до Польщі – насправді часто під примусом або через страх переслідувань. Поляки Житомирщини перестали бути видимими як окрема громада не через інтеграцію, а через насильницьке витіснення з культурної екосистеми. Репресії проти поляків Житомирщини – трагічна сторінка, яка перервала цілісну нитку міжетнічної співтворчості в регіоні, що призвело до втрати значної частини культурного коду Полісся.

Однак пам'ять і культурна ініціатива громади сьогодні – це крок до відновлення екосистемної цілісності, де польський голос знову звучить поруч із українським, білоруським, ромським та ін. Адже водночас з окресленими

подіями саме в селах Полісся багато років зберігалися елементи автентичної міжетнічної взаємодії. Українці як автохтони регіону становили основу поліської традиції, задаючи тон у побуті, пісенності, циклічних обрядах. Білоруси, що мешкали переважно на півночі, мали подібні з українцями релігійні й мовні форми, збагачуючи регіон спільними фольклорними традиціями. Поляки інтегрували католицьку обрядовість, чехи – протестантську етику праці, а євреї привнесли урбаністичний пласт культури з характерною музикою й ритуалом. Роми стали культурними трансляторами ритмічних форм, музикантами та ремісниками. Росіяни-старовіри урізноманітнили етноконфесійну мозаїку регіону. Німці Житомирського Полісся – це «тиха пам'ять» регіону, слід якої проступає через архітектурні лінії, рецепти, ритми пісень, збережені культурні настанови. Їхня присутність була частиною багатоголосої екосистеми, яка формувала стабільність і розмаїття традиційної культури. Їх присутність у екосистемі традиційної культури регіону була штучно знищеною у 1930–1940 рр., але вони залишилися в тканині місцевої ідентичності.

У межах екосистемного підходу взаємодія між національними громадами регіону трактується як циркуляція культурної енергії. Спільне виконання обрядових пісень, використання запозичених кулінарних технік, перехід мовних форм у діалекти, – усе це формувало не простий конгломерат традицій, а живу взаємодію, де кожен елемент підтримував стійкість системи. Важливу роль відігравали жінки як носійки кулінарного й пісенного спадку, етнічно мішані шлюбні союзи, релігійне співжиття (наприклад, участь у святкуванні Різдва чи Великодня у змішаних громадах), обрядові практики, що не мали чіткої етнічної межі.

Відтак, міжетнічна взаємодія як екокультурний процес відбувається через такі форми, як: обряди (спільне святкування Купайла, Колодія, жнив; обмін обрядами), побут (запозичення кулінарії (чеський хліб, єврейська гефілте-фіш), ремесел), мова (двомовність у селах; поява діалектних форм, мовне змішання в піснях), музика (пісні, які виконувались білорусами й українцями разом; запрошення ромських музикантів на святкові та обрядові події). Механізмами налагодження продуктивної міжетнічної взаємодії слугували відкриті структури

громади (гостинність, шлюбність, торгівля); толерантне ставлення до «іншого як сусіда», а також висока роль жінки як транслятора міжетнічної культури (через кулінарію, виховання, співи). В культурній екосистемі Житомирського Полісся це етнічне різноманіття складалося з таких елементів, як: міжетнічна взаємодія, спільна творчість, культурне різноманіття та пам'ять про інше, – які створювали стійку, адаптивну модель традиційної культури, що забезпечувала обмін, гнучкість, збагачення обрядів і мови; створення фольклорних ансамблів з учасниками різних національностей (в останні десятиліття); а пам'ять про інше навіть після втрати громад (євреї, німці) проявляється у збереженні пісень, архітектури, топонімів (географічних назв) та інших регіональних та особистісних онімів.

У ХХІ столітті культурна екосистема регіону стикається з низкою викликів: демографічним зменшенням національних спільнот, міграцією молоді, асиміляцією, втратою носіїв традиції та втратою пам'яті, уніфікацією фольклору, сценізацією культури. Попри це, на місцевому рівні зберігається інтерес до фольклорних ансамблів, спільних фестивалів, етнолабораторій, шкільних програм із народознавства. Одним із ефективних інструментів збереження екосистеми традиційної культури національних спільнот Житомирщини є іммерсивні освітні формати: етноретрити, вокальні семінари, майстер-класи з ремесел, запис і публікація спогадів старожилів, цифровізація етноматеріалів та розміщення їх у вільному доступі в мережі Інтернет.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Житомирське Полісся є унікальним регіоном, де національні громади не лише співіснували, а творили спільну культурну екосистему – гнучку, багатоголосу та життєздатну. Міжетнічна взаємодія була не винятком, а природним станом культури, у якому зберігались водночас і розмаїття, і взаємна повага. Збереження цієї екосистеми – завдання сучасної гуманітарної політики, освіти й культури, де важливо бачити традицію не як музей, а як живий організм, що потребує підтримки, слухання й оновлення. Міжетнічна взаємодія національних громад Житомирського Полісся є прикладом того, як культура може існувати як екосистема – взаємозалежна, жива й пластична. Збереження цієї спадщини вимагає не лише

фіксації, а й створення умов для включення традиції в сучасність – через освіту, мистецтво, спільні культурні дії.

Відтак, етнічні громади Житомирського Полісся – це не тільки історичний прошарок, а й дієва складова культурної екосистеми регіону. Їхня спадщина – в піснях, ландшафті, стилі життя, мовленні, цінностях, – продовжує впливати на локальну ідентичність навіть у ХХІ столітті. Поглиблене дослідження міжетнічних комунікацій та культурного впливу має стати частиною ширшого діалогу про цінність етнічного розмаїття як джерела стабільності, спадковості та культурної стійкості Житомирського Полісся.

Перспективами подальших досліджень вбачаємо поглиблене порівняння окремих етнокультурних моделей: можливе порівняльне вивчення традиційної культури чехів, поляків, ромів, білорусів та інших етнічних громад Житомирщини у розрізі обрядовості, гастрономії, музики, побуту, що дозволить виокремити локальні особливості та виявити загальні патерни міжетнічного співіснування. Варто зосередитись на створенні локальних (мікроісторичних) етнографій окремих сіл (громад) із багатонаціональною історією – наприклад, на основі усних інтерв'ю старожилів, фотоархівів, пісенного репертуару. Це допоможе реконструювати «дрібні голоси» культурної історії. Перспективним є картографування культурної екосистеми регіону – створення цифрової мапи гастрономічних, обрядових, лексичних, пісенних особливостей регіону в міжетнічному контексті, як візуального ресурсу для дослідників, туристів, педагогів.

В контексті перспектив подальших розвідок слід розвивати дослідження жіночого досвіду в міжетнічній культурі Полісся, адже участь жінок як берегинь співу, кухні, виховання, народної медицини потребує окремої уваги: це дозволить осмислити фемінну трансмісію традиції в мультикультурному середовищі. Важливим є аналіз механізмів пам'яті про втрачені громади (німецька, єврейська): дослідження культурної «тіні» – того, що залишилося після зникнення колоній (через страви, топоніми, пісні, архітектуру) може стати основою для проєктів реституції нематеріальної спадщини. Подальші дослідження теми мають розкривати глибину культурної взаємозалежності громад,

а також створювати простори для її практичного оновлення – у мистецтві, освіті, громадському середовищі. Це дасть змогу зберегти

і переосмислити традицію як інструмент мирного співіснування, локальної ідентичності та культурної сталості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безверха Т. М. Періодика національних меншин Житомирщини як складова національної ідентичності в умовах сучасного політичного процесу. *«Перспективи розвитку сучасної науки»* (м. Львів, 02-03 грудня 2016 р.). Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/soc/11dec2016/128.pdf>
2. Бовсуновська М. Мовна асиміляція поляків на Житомирщині. *Українська полоністика*. 2019, Випуск 16. Філологічні дослідження, 17–23. DOI 10.35433/2220-4555.16.2019.fil-3
3. Бойко С. Збереження етнокультурного розмаїття як чинника міжнаціональної злагоди в українському соціумі. *Українознавчий альманах*. Київський національний університет імені Т. Шевченка. 2016, Випуск 19, 55–59. <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/158/150>
4. Борисенко, В. Динаміка розвитку національних меншин та етнічних груп в Україні на початку ХХІ століття. *Народна творчість та етнологія*, 2019, 6 (382), 29–47. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2019.06.029>
5. Васянович О. Народна метеорологічна термінологія поліщуків (матеріали до «Словника традиційної нематеріальної культури Правобережного Полісся»). *Народознавчі зошити*. 2020, № 4 (154), 923–944. DOI <https://doi.org/10.15407/nz2020.04.923>
6. Гуцало Л. В. Традиційно-побутова культура національних меншин України у 1920-х рр. *Всеукраїнський науковий журнал «Мандрівець»*, 2009, (6), 34–38. <http://eprints.zu.edu.ua/11589/>
7. Динікова Л.Ш. Діалог культур у поліетнічному суспільстві. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2023, Том 34 (73) № 1 Ч. 2, 175–180. DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.1.2/28>
8. Ляшенко О. Національні меншини в політичному просторі сучасної України: науковий вимір. *Національні меншини України в політичних процесах ХХ – ХХІ століть: стан і проблеми дослідження* / авт. кол.: Котигоренко В. О. (керівник), Калакура О. Я., Ковач Л. Л., Коцур В. В., Кочан Н. І., Ляшенко О. О., Ніколаєць Ю. О., Новородовський В. В., Панчук М. І. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020, 497–582. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/07/national_minorities_Ukraine.pdf
9. Морару Д. Міжетнічні зв'язки громади волинських чехів з українцями. *Чехи на Волині: історія та сучасність*: збірник наукових праць / за ред. О.С. Березюк, О.М. Власенко. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014, 84 – 91. <http://eprints.zu.edu.ua/16688/1/zbirnuk-2014.pdf>
10. Поліщук Ю. М. Національні меншини Правобережжя України у контексті етнічної політики Російської імперії (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.). Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012, 432 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Polischuk_Yurii/Natsionalni_menshyny_Pravoberezhzhia_Ukrainy_u_konteksti_etnichnoi_polityky_Rosiiskoi_imperii_kinets.pdf
11. Рафальська Т. Національні меншини Житомирщини в ХХ столітті: від «коренізації» до «великого терору». *Наукові записки*. 2018, Випуск 33, 88–102. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rafalska_represyivna.pdf
12. Рудницька О. Соціокультурна інтеграція ромів в українську культуру ХХІ століття (на прикладі творчості Ігоря Крикунова та Петра Чорного). *Культура і сучасність*, 2019, №2, 30–33. <https://doi.org/10.32461/2226-0285.2.2019.190593>
13. Семенова О. Діалектологічні дослідження україно-білоруського Полісся: історіографічний аспект. *Народна творчість та етнологія*, 2019, 5(381), 44–50. <https://nte.etnolog.org.ua/uploads/2019/5/publications/44.pdf>
14. Сінельников І.Г. Весільний обряд росіян-старовірів Житомирщини. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, 2011, Випуск 2, 140–145. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=678654>
15. Туник О. Життя кількох поколінь німецьких колоністів в контексті історії сіл Теснівки, Зубрівки, Голубіївки та хутора Бобрик Коростишівського району Житомирської області. *Історія німців України*: Матеріали всеукраїнської наукової конференції. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017, 67–74. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/istoria_nimtsiv_217.pdf

REFERENCES:

1. Bezverkha T. M. Periodyka natsionalnykh menshyn Zhytomyrshchyny yak skladova natsionalnoi identychnosti v umovakh suchasnoho politychnoho protsesu. [Periodicals of national minorities of Zhytomyr region as a component of national identity in the conditions of the modern political process] *«Perspektyvy rozvytku suchasnoi nauky»* (m. Lviv, 02-03 hrudnia 2016 r.). Kherson : Vydavnychy dim «Helvetyka», 2016. <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/soc/11dec2016/128.pdf> [in Ukrainian]

2. Bovsunovska M. Movna asimiliatsii poliakiv na Zhytomyrshchyni. [Linguistic assimilation of Poles in the Zhytomyr region] *Ukrainska polonistyka*. 2019, Vypusk 16. Filolohichni doslidzhennia, 17–23. DOI 10.35433/2220-4555.16.2019.fil-3 [in Ukrainian]
3. Boiko S. Zberezhennia etnokulturnoho rozmaittia yak chynnyka mizhnatsionalnoi zlahody v ukrainskomu sotsiumi. [Preservation of ethnocultural diversity as a factor of interethnic harmony in Ukrainian society] *Ukrainoznavchyi almanakh*. Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni T. Shevchenka. 2016, Vypusk 19, 55–59. <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/158/150> [in Ukrainian]
4. Borysenko, V. Dynamika rozvytku natsionalnykh menshyn ta etnichnykh hrup v Ukraini na pochatku XXI stolittia. [Dynamics of the development of national minorities and ethnic groups in Ukraine at the beginning of the 21st century] *Narodna tvorchist ta etnolohiia*, 2019, 6 (382), 29–47. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2019.06.029> [in Ukrainian]
5. Vasianovych O. Narodna meteorolohichna terminolohiia polishchukiv (materialy do «Slovnyka tradytsiinoi nematerialnoi kultury Pravoberezhnoho Polissia»). [Folk meteorology terminology of Polishchuk (materials for the "Dictionary of the traditional non-material culture of the Right-bank Polissia")] *Narodoznavchi zoshyty*. 2020, № 4 (154), 923–944. DOI <https://doi.org/10.15407/nz2020.04.923> [in Ukrainian]
6. Hutsalo L. V. Tradytsiino-pobutova kultura natsionalnykh menshyn Ukrainy u 1920-kh rr. [Dynamics of the development of national minorities and ethnic groups in Ukraine at the beginning of the 21st century] *Vseukrainskyi naukovyi zhurnal «Mandrivets»*, 2009(6), 34–38. <http://eprints.zu.edu.ua/11589/> [in Ukrainian]
7. Dynikova L.Sh. Dialoh kultur u polietnichnomu suspilstvi. [Dialogue of cultures in a multiethnic society] *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho*. Seriya: Filolohiia. Zhurnalistyka. 2023, Tom 34(73) № 1 Ch. 2, 175–180. DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.1.2/28> [in Ukrainian]
8. Liashenko O. Natsionalni menshyny v politychnomu prostori suchasnoi Ukrainy: naukovyi vymir. [National minorities in the political space of modern Ukraine: a scientific dimension] *Natsionalni menshyny Ukrainy v politychnykh protsesakh XX–XXI stolit: stan i problemy doslidzhennia* / avt. kol.: Kotyhorenko V. O. (kerivnyk), Kalakura O. Ya., Kovach L. L., Kotsur V. V., Kochan N. I., Liashenko O. O., Nikolaiets Yu. O., Novorodovskiy V. V., Panchuk M. I. Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2020, 497–582. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/07/national_minorities_Ukraine.pdf [in Ukrainian]
9. Moraru D. Mizhetnichni zviazky hromady volynskykh chekhiv z ukraintsiamy. [Interethnic relations of the Volyn Czech community with Ukrainians] *Chekhy na Volyni: istoriia ta suchasnist: zbirnyk naukovykh prats / za red. O.S. Bereziuk, O.M. Vlasenko*. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2014, 84–91. <http://eprints.zu.edu.ua/16688/1/zbirnyk-2014.pdf> [in Ukrainian]
10. Polishchuk Yu. M. Natsionalni menshyny Pravoberezhzhia Ukrainy u konteksti etnichnoi polityky Rosiiskoi imperii (kinets XVIII – pochatok KhKh st.). [National minorities of Right-Bank Ukraine in the context of the ethnic policy of the Russian Empire (late 18th – early 20th centuries)] Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2012, 432 s. https://shron1.chtyvo.org.ua/Polishchuk_Yurii/Natsionalni_menshyny_Pravoberezhzhia_Ukrainy_u_konteksti_etnichnoi_polityky_Rosiiskoi_imperii_kinets.pdf [in Ukrainian]
11. Rafalska T. Natsionalni menshyny Zhytomyrshchyny v XX stolitti: vid “korenizatsii” do “velykoho teroru”. [National minorities of Zhytomyr region in the 20th century: from “indigenization” to “great terror”] *Naukovi zapysky*. 2018, Vypusk 33, 88–102. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rafalska_represyva.pdf [in Ukrainian]
12. Rudnytska O. Sotsiokulturna intehratsiia romiv v ukrainsku kulturu KhKhI stolittia (na prykladitvorchosti Ihoria Krykunova ta Petra Chornoho). [Sociocultural integration of Roma into Ukrainian culture of the 21st century (based on the work of Igor Krykunov and Petro Chorny)] *Kultura i suchasnist*, 2019, №2, 30–33. <https://doi.org/10.32461/2226-0285.2.2019.190593> [in Ukrainian]
13. Semenova O. Dialektolohichni doslidzhennia ukraino-biloruskoho Polissia: istoriohrafichniy aspekt. [Dialectological studies of Ukrainian-Belarusian Polissia: historiographical aspect] *Narodna tvorchist ta etnolohiia*, 2019, 5(381), 44–50. <https://nte.etnolog.org.ua/uploads/2019/5/publications/44.pdf> [in Ukrainian]
14. Sinelnikov I.H. Vesilnyi obriad rosiian-staroviriv Zhytomyrshchyny. [Wedding ceremony of Russian Old Believers of Zhytomyr region] *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv*, 2011, Vypusk 2, 140–145. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=678654> [in Ukrainian]
15. Tunyk O. Zhyttia kilkokh pokolin nimetskykh kolonistiv v konteksti istorii sil Tesnivky, Zubrivky, Holubiivky ta khutora Bobryk Korostyshivskoho raionu Zhytomyrskoi oblasti. [The life of several generations of German colonists in the context of the history of the villages of Tesnivka, Zubrivka, Golubiivka and the Bobryk farm in the Korostyshiv district of Zhytomyr region] *Istoriia nimtsiv Ukrainy: Materialy vseukrainskoi naukovoï konferentsii*. Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2017, 67–74. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/istoria_nimtsiv_217.pdf [in Ukrainian]

Дата першого надходження рукопису до видання: 30.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 28.11.2025

Дата публікації: 30.12.2025